

SAMSUN İLİNDE ÇEŞİTLİ LISELERE YÖNELEN ÖĞRENCİLERİN SOSYO - EKONOMİK DURUMLARI*

Yrd.Doç.Dr. Reşide KABADAYI**

Problem

Milli Eğitim Temel Kanunu'nun ilgili maddelerine (Madde 27 ve 28/2) göre eğitim sistemine giren öğrenciler ortaöğretim (lise) düzeyine gelince çeşitli dallara ayrılmak durumunda kalmaktadırlar. Zira, bu öğretim düzeyinde mesleki, teknik ve akademik (genel) olmak üzere genel olarak üç dal bulunmaktadır. Milli Eğitim Temel Kanunu'nun öteki maddeleri ise bu düzeyde gerçekleşen dallara ayrılıma ya da yönelmenin öğrencilerin ilgi, istidat ve kabiliyetleri doğrultusunda gerçekleşeceğini belirtmektedir. (Madde 23 ve 28) Ancak, bazı Avrupa ülkelerinde yapılan araştırmalar dallara ayrılma sürecinde sosyo-ekonomik etmenlerin rol oynadığı ve özellikle mesleki-teknik liselerde okullaşan öğrencilerin genel liselerde okullaşanlara göre daha çok sosyo-ekonomik bakımdan alt olarak nitelenebilecek tabakalardan geldiklerini göstermektedir. (Aytaç, 1985, ss. 43-47) Bu durum aynı zamanda, Yükseköğretime girişte sosyal farklılıkların oluşmasına neden olmaktadır. O nedenle, üst tabakaların çocukları Üniversite öğrenimi düzeyinde olduklarından daha yüksek bir oranda temsil edilmektedirler (Ceri, 1973 s. 15). Nitekim, ülkemizde de benzer bir durumun gözlemlendiği söylenebilir. Genel lise mezunu öğrenciler diğer lise öğrencilerine göre, yükseköğretime giriş sınavlarında daha yüksek oranda başarı göstermektedirler. (Tezcan, 1984, s. 131).

Bir çok Avrupa ülkesinde bu durumun giderilmesi ve aynı zamanda da "Eğitimde Fırsat Eşitliği" ilkesi (Milli Eğitim Temel Kanunu Madde 8) yolunda bir adım olarak çok amaçlı liseler sistemine geçilmiştir. (Ceri, 1973, s. 23).

Öteyandan, eğitimde fırsat eşitliği ilkesi bakımından çeşitli öğretim kurumlarında okullaşan öğrencilerin, örneğin baba mesleği değişkenine göre dağılımının, ilgili bölgedeki erkek nüfusun mesleklere göre dağılımına benzer bir durum göstermesi beklenir. Böylece çeşitli sosyo-ekonomik gruplardan gelen öğrencilerin ilgili okullarda eşit oranlarda temsil edildikleri düşünülebilir. (Ta Ngoc Cháu, 1976). Tersı durumlarda daha düşük ya da yüksek oranlarda temsil olunabileceğinden fırsat eşitsizliğinin doğacağı sonucuna varılabilir.

Amaç

Bu araştırmada Samsun ili sınırlarında bulunan çeşitli ortaöğretim kurumlarında (liselerde) okullaşan öğrencilerin, sosyo-ekonomik değişkenlerden baba mesleği, baba ve anne öğrenim durumu değişkenlerine göre yüzde dağılım ve oranları ile Samsun ili yetişkin nüfusun aynı değişkenler bakımından gösterdiği yüzde dağılım ve oranları

* Bu yazı araştırmacının Mart, 1990'da gerçekleştirdiği "Çeşitli Liselere Yönelmede Rol oynayan Sosyo-Ekonomik ve Eğitimsel Etmenler" adlı araştırmasının bir bölümünden yararlanarak hazırlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bu araştırmaya başvurulabilir.

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

arasında önemli farklar bulunup bulunmadığına bakılmaktadır. Böylece bir yandan çeşitli liselere kimlerin yöneldiği saptanırken bir yandan da durumun "eğitimde fırsat eşitliği" ilkesi bakımından tartışılması amaçlanmaktadır.

Yöntem

Evren Örneklem : Bu araştırmanın evrenini Samsun merkez ilçe ile diğer ilçelerde bulunan liselerde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Üç ilçe dışında Samsun'un bütün ilçelerinde birden çok lise bulunmaktadır. Genel liseler bütün liselerin % 47,7 sini Mesleki liseler ise % 55,3'ünü oluşturmaktadır. Öte yandan, liselerin % 34'ü merkez ilçede diğerleri ise (% 66) öteki ilçelerde bulunmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin seçilmesinde kime örnekleme yoluna gidilmiş ve her lise çeşidinden biri merkezde biri ilçelerde olmak üzere ikişer adedi örnekleme alınmıştır. Merkezde bulunan Anadolu Lisesi örnekleme alınmış ve özel liseler ise kapsam dışında tutulmuştur. Böylece toplam 47 liseden 12'si araştırma örnekleme alınmıştır. Örnekleme giren liselerin üçüncü sınıflarından birer şube seçilerek toplam 27848 öğrencinin 601'inden bilgi toplanmıştır.

Veri Toplama : Araştırma Anketinde açık uçlu soru ile elde edilen öğrencilerin baba mesleği ile ilgili veriler, Samsun ili nüfus sayımında ortaya çıkan erkek nüfusun mesleklerle göre dağılımı sonuçlarıyla karşılaştırıldığından, sayımlarda kullanılan meslek sınıflamasına uygun olarak sınıflanmıştır. DIE'nin kullandığı bu meslekler sınıflaması Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından geliştirilen mesleklerin uluslararası sınıflamasına oldukça benzemektedir. ILO'nun sınıflamasında meslekler aşağı yukarı hiyerarşik bir biçimde gruplandırılmıştır (Huşen, 1972, s. 20) DIE sınıflamasının da bir ölçüde hiyerarşik olduğu söylenebilir.

Sonuçları yayınlanan en son sayım olduğundan, araştırmada 1985 nüfus sayımı sonuçları kullanılmaktadır. Bu sayımda ilgili veriler 12 ve daha yukarı yaş grubu için verilmektedir. Oysa araştırma amacı gereği ilgili karşılaştırmaların 15 ve daha yukarı yaş (ortaöğretim sonrası yaş) grubu nüfusuyla yapılması daha uygun olurdu.

İstatistiksel Çözümleme Tekniği: Araştırmada oranlar (araştırma oranları ile Samsun il nüfusu oranları) arasındaki farkın anlamlılık testi, iki ayrı örneklemin varlığından dolayı "Bağımsız örneklerde İki Oran Arasındaki Farkın Anlamlılık Testi "Z" tekniği kullanılarak yapılmıştır. Bu testin formülü aşağıdaki gibidir. (Sarıçbaşı, Karaağaoğlu, Sakar 1986, s. 130).

$$Z = \frac{|P_1 - P_2|}{[(PQ/n_1 + PQ/n_2)]^{1/2}}$$

Bulgular

Baba Mesleği: Çeşitli Liselerde okullanan öğrencilerin baba mesleklerine göre yüzde dağılımları ile Samsun ili erkek nüfusunun bu mesleklerle göre yüzde dağılımı Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo'da Samsun ili erkek nüfusu oranları diğer oranlarla ayrı ayrı karşılaştırılarak önemli fark olup olmadığına bakılmaktadır. Örneğin Samsun erkek nüfusunun %4,6'sı

"İlmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri" sınıfında bulunmaktadır. Bu oran önce Anadolu Lisesi sınıfında bulunan % 47,8 ile daha sonra da diğer liselerin oranlarıyla karşılaştırılarak Z testleri ile aralarında önemli fark olup olmadığına bakılmaktadır.

Bu Tablo'da yapılan hemen bütün Z testleri İmam Hatip ve Teknik Lise sütunu hariç anlamlı sonuç vermektedir. Yani, Anadolu Lisesi ve Genel Liselerde okuyan öğrencilerin baba mesleklerinin yüzde dağılımı ile Samsun ili erkek nüfusunun mesleklere göre yüzde dağılımı arasında (biri dışında) önemli farklılık olduğu sonucuna varılabilir. Dağılımlar incelendiğinde "ilmi ve teknik elemanlar ve serbest meslek sahipleri" grubunun çocuklarını olduklarından çok yüksek bir oranda (% 4,6 ve % 47,8) Anadolu Liselerine gönderdikleri anlaşılmaktadır. Bir başka söyleyişle, bu meslek grubunun çocukları Anadolu Liselerinde yüksek bir oranda temsil edilmektedirler. Benzer şekilde "Müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri", "idari personel vb." ile "ticaret ve satış personeli" gruplarının çocuklarının da Anadolu Liselerinde fazla oranlarda temsil edildiği anlaşılmaktadır.

Bunların tersine, "şahsi hizmet işinde çalışanlar", "çiftçi" olarak nitelendirilebilecek "tarımcı, ormancı, hayvancı ve balıkçılar" grubu ile "işçi" olarak nitelendirilebilecek "tarım dışı üretim faaliyetinde bulunanlar" sınıflarının çocukları ise Anadolu Liselerinde düşük oranlarda temsil edilebilmektedirler. Yani, bu grupların çocuklarının özellikle çiftçi (% 54,5 ve % 3) ve işçi (% 20,4 ve % 4) çocuklarının Anadolu Lisesine gidebilme şanslarının çok düşük olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 1'de göze çarpan diğer bir olgu da meslekler sınıflamasının 1. ve 2. sıralamasında yer alan meslek gruplarının çocuklarının bütün mesleki ve teknik liselerde çok düşük oranlarda okullarındadır. Yani, bu grupların çocukları ilgili liselerde temsil edilmemektedirler. Buradan üst meslek gruplarının çocuklarını mesleki ve teknik liseler yerine, genellikle genel liselere göndermeyi tercih ettikleri söylenebilir.

Bunların tersine, meslekler sınıflamasının 3. ve daha alt sıralarında bulunanların da Mesleki ve Teknik liselerde olduklarından daha yüksek oranlarda temsil edildikleri gözlenmektedir. Bir başka söyleyişle, bu grupların çocukları daha çok Mesleki ve Teknik liselere yönelmektedirler.

Tablo 1'in en çarpıcı bulgusu çiftçi olarak nitelenebilecek "tarımcı, ormancı, hayvancı vb." grubunun Samsun İli Erkek Nüfusunun % 54,5'ünü oluşturduğu halde, hiçbir lisede bu oranda temsil edilmeyiştir. Bu durumun, çiftçi çocuklarının ortaöğretim düzeyinde yeterli okullaşma olanağı bulamamış olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 1'de göze çarpan bir başka olgu da, İmam Hatip lisesi ile Teknik Liselere yönelen öğrencilerin baba mesleklerine göre dağılımının Samsun İli erkek nüfusunun mesleklere göre dağılımına benzer bir dağılım göstermesidir. O nedenle, bu liselerde bütün grupların çocuklarının eşitçe temsil edildiği söylenebilir.

TABLO 1
SAMSUN İLİ ERKEK NÜFUSUNUN MESLEKLERE GÖRE YÜZDE DAĞILIMI İLE
ÇEŞİTLİ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BABA MESLEKLERİNE GÖRE YÜZDE
DAĞILIMLARI VE ORANLAR ARASINDAKİ FARKIN ÖNEMLİLİK TESTİ
SONUÇLARI

Meslekler	Samsun İli Erkek Nüf.	Anadolu Lisesi	Genel Lise	İmam H. Tek. L.	Meslek Lis. ve Ticaret Lisesi
1. İlmî ve Tek. elemanlar serbest meslek sahip.	4.6	47.8*	15.6*	6,9	1.5*
2. Mütешеbbisler, direktörler, üst kademe yön.	0,8	10.4*	5.0*	1.5	1.1
3. İdari Personel vb.	2.9	16.4*	17.7*	9.2*	9.8*
4. Ticaret ve Satış Per.	5.6	11.9*	22.7*	5.4	7.2
5. Şahsi hizmet işinde çalışanlar	5.7	1.5	1.4*	7.7	10.6*
6. Tarımcı, ormancı, balıkçı vb.	54.5	3.0*	7.1*	37.8*	20.5*
7. Tarım dışı üretim faaliyetleri	20.4	4.0*	29.8*	28.5*	46.8*

NOT: 1. Tablo'da "*" ile işaretlenen oranlar, kendilerine denk gelen Samsun İli Erkek Nüfusu oranları ile 0,05 düzeyinde önemli farklılık göstermektedirler.

2. Herbir sütündeki oranlar toplamının 100 olmayışı "işsiz ve bilinmeyen" grubunun dahil edilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Baba Öğrenim Durumu: Tablo 2'de çeşitli lise öğrencilerinin baba öğrenim durumu değişkenine göre yüzde dağılımları ile Samsun İli Erkek Nüfusunun aynı değişkene göre yüzde dağılımı verilmektedir. Tablo'da aynı zamanda ikili oran karşılaştırmaları da yapılmaktadır.

Tablo 2'de ilk göze çarpan bulgu öğrenim durumu ancak ilkökul ve daha düşük düzeyde olan babaların çocuklarının Anadolu Liselerine çok düşük oranlarda gidebildikleridir. Bunun tersine, daha üst düzeyde, özellikle yükseköğrenim görenlerin çocukları ise Anadolu Lisesinde fazla oranda temsil edilmektedirler. Yani, bu lisede okullaşma olanağına daha çok öğrenimleri üst düzeyde olan babaların çocuklarının sahip oldukları söylenebilir. Genel Liselerde de daha düşük oranlarda olmak üzere benzer bir durum gözlenmektedir.

Öte yandan, okuma yazma bilmeyenlerin çocukları İmam Hatip Lisesinde fazla oranda temsil edilirken bu okulda okullaşan öğrencilerin baba öğrenim durumlarının yüzde dağılımı, ilkökul sonrası Samsun Erkek nüfusunun öğrenim durumuna göre yüzde dağılımına benzer bir dağılım gösterdiği gözlenmektedir. Kız Meslek, Ticaret ve Teknik lise öğrencileri babalarının, öğrenim durumuna göre dağılımı, zaman zaman oranlar farklılık göstermekle birlikte Samsun İli Erkek Nüfusunun bu değişken baki-

TABLO 2
ÖĞRENİM DURUMUNA GÖRE SAMSUN İLİ ERKEK NÜFUSUNUN YÜZDE DAĞILIMI İLE ÇEŞİTLİ
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN BABA ÖĞRENİM DURUMUNA GÖRE YÜZDE DAĞILIMLARI VE ORANLAR
ARASINDAKİ FARKIN ÖNEMLİLİK TESTİ SONUÇLARI

Öğrenim Durumu	Samsun Erkek Nüfusu	Anadolu Lisesi	Genel Lise	İmam Hatip Lisesi	Kız Mes. Tic. Lisesi	End. Lis.	Teknik	
Okuma Yazma bilmeyen	12.7	3.0 *	5.7*	22.5*	8.8	18.8	10.7	12.2
Okur Yazar ve İlkokul Mezunu	70.5	4,5*	53.2*	58.4*	57.4*	56.8*	70.2	46.3*
Ortaokul Mezunu	6.0	10.4	11.3*	6.7	16.7*	12.6	10.7	12.2
Lise ve Dengi Okul Mezunu	7.6	25.4*	15.6*	5.7	10.2	8.1	4.7	19.5*
Fakülte ve Yüksek Okul	3.1	56.7*	14.2*	6,7	7.4	3.6	3.7	8.8
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

NOT : 1. " * " ile işaretlenenler Samsun Erkek Nüfusu oranlarıyla 0.05 düzeyinde önemli farklılık gösterenlerdir.

TABLO 3
ÖĞRENİM DURUMUNA GÖRE SAMSUN İLİ KADIN NÜFUSUNUN YÜZDE DAĞILIMI İLE ÇEŞİTLİ
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN ANNE ÖĞRENİM DURUMUNA GÖRE YÜZDE DAĞILIMLARI VE ORANLAR
ARASINDAKİ FARKIN ANLAMLILIK TESTİ SONUÇLARI

Öğrenim Durumu	Samsun Kadın Nüf.	Anadolu Lisesi		Genel Lise		İmam Hatip Lis.		Kız Meslek Lis.		Ticaret Lis.		Endüstri Mes.L.		Teknik Lisesi	
		2	3.0*	31	22.0*	61	68.6*	15	22.1*	52	46.8	25	29.8	8	19.6*
Okuma Yazma Bilmeyen	37.5	2	3.0*	31	22.0*	61	68.6*	15	22.1*	52	46.8	25	29.8	8	19.6*
Okur Yazar ve ilkokul Mezunlu	56.1	13	19.4*	69	48.9	22	24.8*	46	67.6	50	45.1*	52	61.9	23	56.1
Ortaokul Mezunlu	1.6	8	11.9*	20	14.2*	2	2.2	3	4.4	3	2.7	2	2.4	4	9.7*
Lise ve Dengi Okul Mezunlu	3.5	17	25.4*	11	7.8*	2	2.2	3	4.4	4	3.6	3	3.5	3	7.3
Fakülte ve Yüksek Okul	1.2	27	40.3*	10	7.1*	2	2.2	1	1.5	2	1.8	2	2.4	3	7.3
Toplam		67		141		89		68		111		84		41	

NOT 1. * ile gösterilenler Samsun İl Kadın Nüfusu dağılımındaki oranlardan 0.05 düzeyinde önemli farklılık göstermektedir.

mından dağılımına benzer bir durum göstermektedir. Endüstri Meslek Lisesi öğrencilerinin baba öğrenim durumuna göre dağılımı ise bütünüyle Samsun Erkek Nüfusunun öğrenim durumu değişkenine göre dağılımına benzemektedir.

Bu bulgulardan, çeşitli öğrenim durumunda ya da sosyo-ekonomik tabakada bulunan babaların Mesleki ve Teknik Liselerde eşit oranlarda temsil edildikleri söylenebilir. Ancak yukarıda sözü edildiği gibi, Akademik program uygulayan liselerde özellikle de Anadolu Liselerinde durum böyle değildir.

Anne Öğrenim Durumu: Tablo 3'de çeşitli lise öğrencilerinin anne öğrenim durumuna göre yüzde dağılımları ile Samsun İli Kadın Nüfusunun öğrenim durumu değişkenine göre yüzde dağılımı ve yapılan iki oran arasındaki farkın önemlilik testi sonuçları verilmektedir.

Tablo 3'de bulguları Anadolu Liseleri için önceki karşılaştırmalara benzer sonuçlar vermektedir. Öğrenim durumları düşük düzeyde olan annelerin çocukları Anadolu Lisesine yine düşük oranlarda gidebilme olanağı bulurken, öğrenim durumları yüksek olanların, özellikle Fakülte ve Yüksekokul mezunlarının çocukları bu okulda yüksek bir oranda temsil edilmektedirler.

Genel Liselerde öğrenci annelerinin öğrenim durumu değişkenine göre dağılımı Samsun Kadın Nüfusunun aynı değişkene göre dağılımına benzer bir dağılım göstermekle beraber öğrenimleri daha üst düzeyde olan annelerin çocuklarının bu liselerde olduklarından yüksek sayılabilecek oranlarda temsil edildiği gözlenmektedir. Teknik Liselerin de benzer bir durumda oldukları söylenebilir.

Diğer mesleki liselerin hemen hepsinde lise düzeyi ve üstü öğrenime sahip annelerin çocukları, olduklarından düşük oranlarda temsil edilmektedir. Bir başka söyleyişle bu düzey öğrenime sahip annelerin çocukları mesleki liselerde okulaşmamaktadırlar.

Bunların tersine, İmam Hatip ve Ticaret Liseleri, okuma yazma bilmeyen annelerin çocuklarının yüksek oranlarda temsil edildikleri okullar olarak görünmektedir.

Sonuç

1. Öğrencilerin ortaöğretim düzeyinde çeşitli liselere yönelmelerinde bazı sosyo-ekonomik etmenlerin rol oynadığı söylenebilir. Başta Anadolu Lisesi olmak üzere akademik liselere daha çok sosyo-ekonomik bakımdan üst olarak nitelenebilecek ailelerin çocukları yönelmektedirler. Diğer tabakaların çocukları ise genellikle mesleki ve teknik liselerde okulaşmaktadırlar.

2. Eğitimde fırsat eşitliği ilkesi bakımından değerlendirildiğinde üst meslek gruplarının çocuklarının Anadolu ve diğer genel liselerde olduklarından yüksek oranlarda temsil edildiği gözlenmektedir. Daha alt meslek gruplarının çocukları ise bu liselerde olduklarından düşük oranlarda temsil edilmektedirler.

3. Yükseköğretime girebilme şansı bakımından duruma bakıldığında; sosyo-ekonomik bakımından daha avantajlı aile çocuklarının, ortaöğretim düzeyinde yüksek öğretime hazırlanmayan programlara yönelmeleri gerçeğinden giderek bu öğrencilerin durumlarının daha da avantajlı hala geldiği söylenebilir.

Öneriler

1. Milli Eğitim Temel Kanununun ilgili maddelerine (Madde, 23 ve 28) paralel olarak öğrencilerin yetenek, ilgi ve istidatlarına uygun programlara yönelmelerini sağlayabilme yolunda önlemler alınmalıdır. Eğitim sisteminde ve özellikle de temel eğitim düzeyinde "mesleki rehberlik" faaliyetlerine daha fazla yer verilmesi bu yolda atılacak ilk adımlardan biri gibi görünmektedir. Nitekim Beşinci Beş Yıllık Plan'da "Öğrenciyi tanıma, yöneltme üst öğrenime ve mesleğe hazırlamanın bu eğitim basamağının temel özelliği" olduğunu belirterek (DPT, 1985, ss. 141-142) benzer bir önemi öngörmektedir.

2. Ortaöğretim düzeyinde öğrencilerin yanlış olarak nitelenebilecek yönelmelerini telafi edebilmek amacıyla, bu düzeyde çeşitli liseler arasında yatay geçişlere imkan verecek düzenlemelere gidilmelidir.

3. Akademik yeteneği olan yoksul aile çocuklarının ortaya çıkarılıp ilgili akademik okullara yönelmelerini sağlayacak önlemler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aytaç, Kemal. *Avrupa Okul Sistemlerinin Demokratlaştırılması (Üçüncü Baskı)*. Ankara: A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını No: 143, 1985.
- CERI, *Equal Educational Opportunity: A Statement of the Problem with Special Reference to Recurrent Education*. Paris: OECD, 1973.
- DİE, *Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*. Samsun. Ankara: DİE yayını No: 1237, 1989.
- DPT, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985 - 1989*. Ankara: DPT Yayını No: 1974, 1985.
- Husen, Torsten. *Social Background and Educational Career*, Paris: OECD, 1972.
- "Milli Eğitim Temel Kanunu (1739 S.K.)", *Resmî Gazete*. 1454; 24 Haziran 1973.
- Saraçbaşı, Osman, Ergun Karaağaoğlu, Osman Saka, *Basic Programlama ve İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: H. Ü. Biyo - İstatistik Dalı, 1986.
- Ta Ngoc Châu. *"Equality of Educational Opportunity"*, Paris: International Institute of Educational Planning, 1976. (Ders Notları).
- Tezcan Mahmut. *Eğitim Sosyolojisi Kuram ve Sorunlar*. (3. Bası). Ankara: Çağ Matbaası, 1984.